

С. Миропольській — Очеркъ исторіи церковно-приходской школы. Выпускъ третій. Школы на Руси въ XV—XVII в., Спб. 1895, ст. 143.

Погляд автора на предмет та задачу своєї роботи нам досить добре відомий по його першим випускам (рецензії подані в V та VIII томі Записок). В сьому випуску автор не залишає своїх поглядів, а прикладає їх до дальшого періоду руської історії — віків XV—XVII; се все те саме — публістично-історична апологія церковно-парафіяльної школи на підставі матеріялів та власної, нічим нерухомої, теорії автора. Всі випуски написані по одному плянови і однаковим способом примушують читачів згодити ся з думкою автора, що церковно-парафіяльна школа була на Руси мало що не в часів Геродота і розвиваючись що року, дійшла до теперішнього найліпшого стану, і що вона через те саме єдина бажана народом школа. Ся думка — *idée fixe* автора, від якої він не може ніяк відійти на протягу навіть одної сторінки. Ріжниця між випусками лиш та, що перший випуск є зшитком з літописів, другий з житій, третій з иньших матеріялів, та ще те, що з кожним випуском побільшуєть ся число знаків здивовання та запитання.

Переказувати зміст книжки д. Миропольського зайва праця: головна думка автора ясно показує, що він пише. З матеріялів він вибрав усі ті міся. де є слова „ученіє, школа, письменство, письмо...“, або слова, які хоч починають ся з начальних літер сих слів, і все се прикладає до парафіяльної школи. Автору не шкодить навіть мовчанне документів, навпаки, се йому на руку, бо він такої думки про документи що „як вони нічого не кажуть про парафіяльну школу, то се через те, що школа зробилась уже явищем загальним, звичайним“ (стор. 43).

Така невдячна робота викупуєть ся метою автора. А мета досить висока — показати батюшкам і переконати їх, що вони тримають в своїх руках „великий прапор виховання народу на церковному ґрунті“, і примусити їх, хоч в чужого голосу, говорити, що „ми не які-небудь, а ми он які!“ Така мета мусить підтримувати автора в його перешкодах і підбальорувати в боротьбі з науковою історією (бо для нього се найлютіший ворог), тим більш, що він не має спроможности довідати ся, чи багато з батюшок, що обовязково мусять одержувати його книжку, знайшлоь таких, щоб хоч розрізали його „історію“.

С. Л.

Alexander Jabłonowski — Kozaczyzna a Legitymizm, dwie legendy polityczno-historyczne Ukrainy — batoryańska i baturyńska (Ateneum, 1896, VIII, с. 247—270).

А. Стороженко — Сводъ данныхъ о Янѣ Орышевскомъ, запорожскомъ гетманѣ временъ Стефана Баторія (Київська Старина, 1897, I с. 125—145).

Сі дві інтересні статі мають те спільне, що обидві дотикають ся справи т. зв. козачої реформи Баторія.

Д. Яблоновський ставить своєю задачею вислідити гезезу сієї легенди і звязаної з нею иньшої — що Баторій засновав і надав козакам Батуриин. Для історії сих легенд він використав головно материал, зібраний в розвідці Ол. Лазаревського про Батуриин (в Чтеніях київськ. історич. Товариства т. VI), доповнивши їх вказівками про відгомін сих легенд у польській літературі (у Глішинского і Чарновского)¹⁾, а на вступі подав загальний погляд на обставини, серед котрих зросли сі легенди, і дорога, котрою вони розвивались. Гадки, тут висловлені, мають одначе більш апріорний характер; автор сам зауважає (с. 258): „очевидно, нема на те все, себто до гезези самої Баторієвої легенди очевидних доводів, але воно стає безсумнівним при ретроспективнім погляді на минуле“. Автор уважає сі легітимні легенди утвором козацьким, присвоєним звідти польським письменством; д. Лазаревський навпаки уважає автором легенди про Батуриин Коховского, (і д. Лазаревський і за ним д. Яблоновський при тім помиляють ся, буцім легенда є вже у Самовидця — вона є в Краткім Описанії, долученім до Самовидця, але значно пізнішим від нього). Справу можна було-б розвязати лише ближшим студійованнем історії легенди. Можна ще багато найти для її висвітлення. От напр. в козацькій петиції 1660 рр., друкованій в Актах Ю. З. Р. V, де знаходимо скаргу, що Тетеря забрав „комисарскіє дѣла волностей войска Запорожского по правамъ и грамотамъ великихъ князей Литовскихъ отъ Гедимина, Олгерда, Витолда, Свидригайла и иныхъ, а королей полскихъ Казимера-Яна, Албрехта, Александра, Жигимонта перваго, Жигимонта-Августа, Стефана, Жигимонта третьяго, Владислава а бывшаго короля Яна-Казимера въ казиѣ войскової суцїє!“ В загальні погляди шан. автора на козачину не входимо тут: мав я нагоду недавно говорити про них (Записки т. XVII). Піднесу лише одно: автор натискає на те, що Річ Посполита ніколи не робила „пактів“ з козаками, були лише „ординації“, а не обосторонні умови. Шан. автор виходить тут з формального боку, але поза тими формами в дійсности чи ті ординації не укладають ся по формам міжнародного права, і козачина, вже з кінця XVI в.

¹⁾ Додамо, що запозичена у українських істориків „історія“ Чарновского звідти була ще раз запозичена назад — в книжечці про Хмельницького д. Музикантова, виданій 1889 р. Все на світі коловоротно!

(пор. Лясоту) чи не становить цілковитого status in statu? Адже автор в умовах козаків з Москвою вміє розрізнити форму петиції й царської ласки від їх змісту, що самі видатні російські історики права класифікують як унію держав.

Інший характер має друга стаття. Вона складається з двох частин: на вступі (с. 125—130) знаходимо загальні уваги про обставини, серед яких Баторий забрався до організації козацтва; далі збирає автор відомости про дві особи, що грали важнішу роль в сій організації — Яна Оришевського і Янчу Бегера. До загальних уваг автора про проби козачої організації в XVI в. можна б чимало додати для відповіднішого освітлення, але автор і не ставив собі ширшої задачі. Натомість доволі повну і інтересну збірку відомостей дано про Оришевського; в додатку подано і неопублікований ще документ: надання Гайсина по смерті Оришевського Свирскому 1605 р. Дещо можна б і до тих відомостей додати. В документах, видрукованих в Записках т. IX д. Барвінським найшов би автор звістки про нього, яко козацького вождя, з 1594 р., а з кореспонденції Жолквського (Listy Żółkiewskiego с. 104, 107) бачимо, що по відновленню зносин з козаками на поч. XVII в. Оришевського уживано за посередника, а далі вислано до козацького війська в ролі комісара. Про сю роль його згадувано потім за часів Сагайдачного (Pisma S. Żółkiewskiego с. 318, 333).

В саму справу Баториевої реформи не вхожу; я мав нагоду говорити про неї в недавній розвідці про Богдана Ружинського (Записки т. XVI) і сподіюся ще до сєї справи спеціально вернутись.

М. Грушевський.

М. Г. Попруженко. — Нѣсколько замѣчаній о сочиненіяхъ Юрія Крижанича (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи наукъ 1897, II, стор. 302—319).

Юрій Крижанич — одна з найцікавійших фігур у Словянщині в XVII віді. З роду Хорват і латинський св'ященник він учився в Італії і враз з папською делегацією висланий був коло 1650 р. до Московщини. Тут він вельми зацікавився народнім житєм, мовою, релігійними і політичними справами і по повероті делегації до Риму він ще раз на власну руку в 1655 р. вибрався до Московщини. Тут він звернув на себе увагу уряду своїми писаннями, що доторкалися до важних політичних справ, його арештовано і вислано на Сибір, де сей перший панславист і завзятий москвофіл прожив 18 літ, написав цілий оберемок найрізноморднійших творів починаючи від граматичних розправ, а кінчаючи обширними економічними та політичними трактатами, та мабуть і вмер. Їго писання аж до половини нашого віку спочивали в рукописах порозки-